

Tranbjerg Kirkes kor. Korbuen er opbygget af teglsten i forbindelse med overhvalvingen af koret. Oprindeligt var adgangen til kirkens helligste rum noget smallere. I baggrunden ses kirkeinventarets hovedstykke, den sengotiske fløjaltertavle.

Kirken set fra sydøst. Trods de mange tilføjelser og ombygninger fremstår kirken i dag som en harmonisk helhed.

Kirkens ydre

Tranbjerg Kirkes kor og skib er, som den altovervejende del af de danske landsbykirker, opført i tidsrummet mellem ca. 1150 og 1250, den romanske periodes sidste del. Kirken er, som en stor del af de tidlige jyske landsbykirker, rejst af granitkvadre over skråkantsokkel, mens der indvendigt er anvendt rå marksten. I senmiddelalderen er tilføjet våbenhus i syd og tårn i vest. Kirken skal oprindeligt have været viet til Sankt Ursula og de 11.000 jomfruer, og hørte i middelalderen under Århus Domkapitel.

Ved reformationen blev kirkebygningen overdraget til kronen, som 16. juni 1687 afstod patronatsretten til baron Constantin Marselis. Efter dennes død i 1699 overgik kirken til enken Sophie Elisabeth Charisius, der indlemmede den i stamhuset Constantinsborg, oprettet 1703. Stamhuset som begreb blev introduceret 1568, og er betegnelsen

Kirken set fra sydvest. Hvidtekalken skjuler i dag tårnets cementoverpudsning fra 1800-tallet.

En skråkantsokkel som denne ses på mange af de jyske kvaderstenskirker.

for gods, der udelt skulle arves af den ældste søn. 27. marts 1799 blev kirken ved en auktion solgt til sognets tiendeydere, efter at stamhuset tre år tidligere var blevet ophævet.

1. januar 1912 overgik kirken til selveje. Ifølge Christian III's klemmebrev af 1555 skulle kirken efter sognepræsten hr. Thomas' død lægges sammen med Holme Kirke for at forbedre præstelønningerne. I mere end 400 år var kirken derfor anneks til Holme, indtil den i 1973 udskiltes som selvstændigt pastorat.

Kun i yderst sjældne tilfælde er det muligt at give eksakte dateringer for opførelsen af vore middelalderlige landsbykirker. Som oftest må bygningerne groft dateres arkitekturhistorisk, mens arkæologiske undersøgelser til tider kan indsnævre tidsrammen. Her kan bl.a. møntfund være behjælpelige. Den mønt fra 1300-tallets første del, slået i de skæbnesvangre år under Christoffer 2 (1320-26/1330-32) i Roskilde, som man fandt ved kirkens restaurering i 1960, er dog et alt for spinkelt grundlag at drage konklusioner om kirkens alder på. Mønter, der findes i denne del af bygningen, kan være tabt i forbindelse med offergaver, givet efter messen.

Den romanske kirke, der kun bestod af kor og skib, havde syv vinduer: to i hver af skibets langsider øst for døråbningerne samt tre i koret, et på hver side. Halvt skjult af våbenhuset ses et oprindeligt vindue, tilmuret omkring 1863. Vinduet i korets østgavl var i brug indtil 1960-61, mens de romanske vinduer på korets og skibets nordside blev tilmuret i senmiddelalderen.

På romansk vis havde de smalle, smigede vinduer rundbuede monolitoverligger af granit. Over de tilmurede vinduesåbninger anes disse overliggere svagt bag kalkningen. De øvrige vinduer er helt op-

slugt af nye, større åbninger, hvis formål har været at gøre kirkerummet lysere. De fladbuede vinduesåbninger på sydsiden er fra senmiddelalderen, mens de to rundbuede på skibets nordside formentlig er fra nyere tid.

To portaler har i middelalderen givet adgang til kirken, mandsdøren i syd og kvindedøren i nord. Begge åbninger er placeret tæt på vestgavlen; den nu tilmurede portal i nord er dog lidt forskudt mod øst. Hovedsageligt i Jylland herskede der i den tidlige middelalder tradition for at forme granitten til dramatiske relieffer, og kirkens to portaludsmykninger er glimrende eksempler. Den harmonisk opbyggede sydportal, der hviler på en gennemgående tærskelsten med to søjlebaser, består af to karmsten med udhuggede rundstave. To indskudte kapitæler adskiller disse fra den massive og rigt dekorerede retkantede overligger, hvis halvrunde tympanonfelt er indrammet af en glat vulst, hvorover der er en tyndere rundstav.

Karmstenene, og muligvis også overliggeren, er kløvet af samme granitblok. Kapitælernes skjolde er mod åbningen dekoreret med slyngornamenter. Det østlige kapitæl er mod ydersiden blevet udstyret med en løve, mens der på det vestlige ses en vinget grif. Tærskelstenen har fået borthugget et retkantet trin, ligesom også to hjørneknopper på baserne er forsvundet.

Det centrale motiv i det forsænkede tympanonfelt er en Korsfæstelsesscene. Kristus hænger iført lændeklæde på et indristet kors. På hver side af Kristus står en person, der identificeres ved latinske indskrifter. Til højre for Kristus lyder teksten: "NICHAEIAM/GEIVS" (Michael angelus), til venstre for Kristus: "SCA/NCT/VSIQH/ANMES" (sanctus Johannes). Ærkeenglen Mikael er usædvanlig som

Fra sydøst ses alle kirkens bygningsdele. Vinduerne, der ses i kor og skib var oprindeligt lavere og smallere.

Våbenhusets gavl med tredelt blændingsdekoration over døren.

Kirkens to tympanonsten. Øverst Korsfæstelsesscenen fra sydportalen med den udmalede indskrift. Nederst Korsnedtagelsen fra nordportalen. Portalernes granitrelieffer er bemærkelsesværdige i både udførelse og motivvalg, og de er glimrende eksempler på de jyske stenmestres formåen i perioden omkring år 1200, hvor kirker af sten rejstes overalt.

sidefigur i en Korsfæstelsesscene. De kigger ud på betragteren, mens deres kroppe er orienteret mod Frelseren; de har samme slags lændeklæde på som Kristus. Sammenblandingen af majuskler og minuskler indikerer, at stenhuggeren formentlig ikke selv har kunnet læse.

Vest for tympanonfeltet ses i lidt højere relief et løvelignende væsen med manke og menneskeligt ansigt, der er blevet tolket som Djævelen; figuren er omgivet af et skægget mandshoved, en rovfugl og nederst en kentaur, der griber sin egen hale. De østligste relieffer forestiller en mand med hævet sværd og skjold i voldsom kamp med en løve. Manden kan tolkes som Samson. Over dem er udhugget en fugl med store kløer, muligvis en ørn.

Kirkens nordre portal er knap så bombastisk, men dog et harmonisk og veludført arbejde. Igen ses en imponerende, gennemgående tærskelsten, men her udgøres overgangen til de smalle karmsten af to høje søjlebaser. I de falsede karmsten ses tynde halvsøjler, der fortsætter i små, selvstændige terningkapitæler kronet af et veludført profileret bueslag over tympanonstenen. På forbilledlig vis fortsættes karmenes profilering op under bueslaget, således at Korsnedtagelsesmotivet får en ganske effektiv indramning.

Foruden Kristus ses fem figurer, de to yderste er de eneste, der ikke støtter det afsjælede legeme. I udførelsen af relieffet er der slående ligheder med sydportalens Korsfæstelsesscene, idet den lange Kristus også her har et kort lændeklæde, stiv postur og samlede fødder. De øvrige personer vender ansigtet mod beskueren, mens fodstillingen peger mod hovedpersonen, som på sydsiden. Der findes kun tre eksempler på Korsnedtagelsen hugget i granit i Danmark. Foruden i Tranbjerg ses motivet på

Det profilerede bueslag giver nordportalens tympanon en værdig indramning. Selve døråbningen blev tilmuret i senmiddelalderen.

Umiddelbart til højre for nordportalens ses en billedkvader med løve. Hvorvidt placeringen er tilfældig, kan der kun gisnes om.

Kirkens imponerende sydportal, der i dag befinder sig inde i våbenhuset. De tre massive granitelementer stammer muligvis fra samme blok.

Detalje af relief fra sydportalen. En stridsmand ses i kamp med et løvelignende væsen. Over kampscenen sidder en rovfugl.

den berømte Kathoveddør på Ribe Domkirke og over kordøren i Gosmer Kirke syd for Odder.

I murværket i den tilmurede døråbning blev der i 1960 fundet et fragment af en formentlig middelalderlig dørføj af egeplanker. Fragmentet befinder sig endnu på fundstedet.

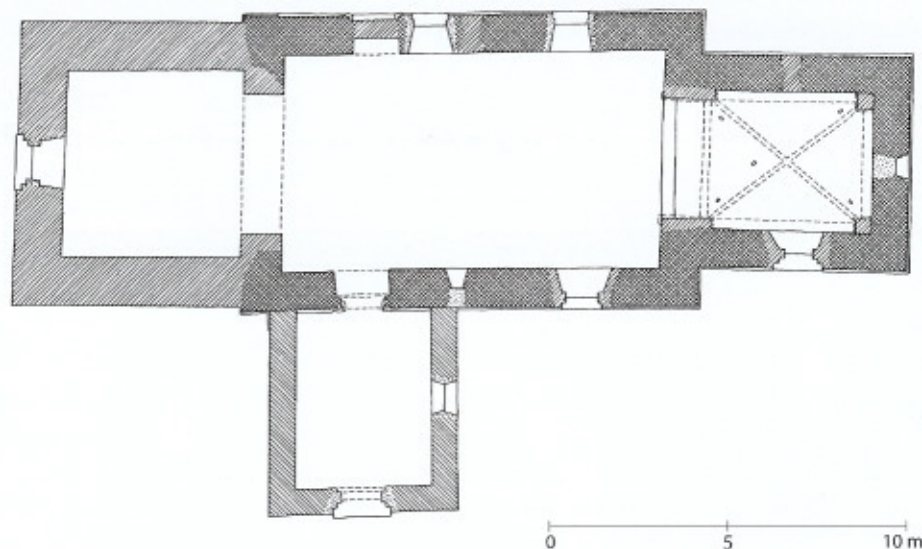
Udformningen af Tranbjerg Kirkes to portaler knyttes til mesternavnet Esge, der er kendt for udførelsen af portalen i Stjær Kirke. Kunstnerisk ligger portalerne i Tulstrup, sydportalen i Todbjerg og kordøren i Gosmer så tæt på Esges arbejde, at også disse er tilskrevet denne mesters værksted.

Umiddelbart vest for nordportalen er der i muren indsat en billedkvader, som forestiller en løve, der bider sig selv i halen.

I senmiddelalderen undergik kirken store forandringer, og ved reformationstiden har den haft de fysiske rammer, vi ser i dag. Den mest iøjnefaldende tilføjelse er tårnet, som delvist er opført af kvadre fra skibets nedbrudte gavl. Det overvejende materiale er dog teglsten. Tårnets facader har siden 1800-tallet haft cementoverpudsning, der skjuler de bygningsmæssige detaljer. Facaderne i kor og skib var ligeledes overpudset med cement, der blev afrenset i 1973. Efterfølgende blev murværket fuget og kalket.

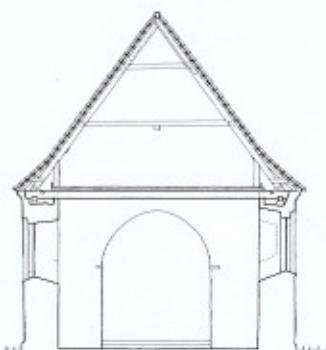
På omtrent samme tid, som tårnet blev bygget, er våbenhuset tilføjet, ligeledes i teglsten. Bygningen er i 1800-tallet forhøjet omtrent en meter. På loftet anes en stump af skibets ukalkede kvadermur, så sydsiden af kirken har altså stået uden hvidtning, da våbenhuset blev opført.

Den tredelte, spidsbuede blænding over indgangspartiet er pudset over med cement, så det kan ikke afgøres, om den er oprindelig. Fra loftet kan man dog se, at den oprindelige gavltrekan af tegl-

sten stadig eksisterer. I våbenhusets sokkel er indmuret et fragment af en romansk gravsten. Dekorationen består af en tovsnoet kant, der indrammer et lille kors. Støbejernsvinduet i østmuren er indsat efter 1859.

Hvordan kirkens tagbeklædning har været udført ved opførelsestidspunktet, ved man ikke, men af regnskaberne kan man se, at koret omkring 1700 stod med blytag, mens resten af kirken var teglhængt. I 1862 var hele kirken teglhængt, og den sidste tagfornyelse skete under tegnestuen Exners restaurering i 1960-61, hvor man beklædte taget med de nuværende vingetegl. I samme arbejdsgang fjernedes de glatte murkamme over skibets østgavl, våbenhus og tårn. I nyere tid er kor og skib forhøjet med en gesims af små teglsten.

Plan og tværsnit af Tranbjerg Kirke. De tre typer signaturer angiver hovedfaserne i bygningshistorien. Tæt krydskravering markerer romansk tid (ca. 1050-1250), skrånkravering markerer gotisk tid (ca. 1250-1550), mens de tætprykkede dele indikerer nyere tid (efter ca. 1650). Efter: Danmarks Kirker 1983-87.